

Szócsné Gazda Enikő

A sepsiszentgyörgyi székely kiállítások és előzményeik

Bevezetés a székelyföldi háziipari kiállítások történetébe¹

Európa kultúrtörténetében a 19. század közepétől kiemelt szerepet játszottak a világkiállítások, majd az ezek mintájára megszervezett országos és regionális kiállítások. Ezeknek legfontosabb célja mindig a figyelemfelkeltés volt, és segítségükkel közvetetten az illető vidék iparának fejlesztésére, a kereskedelem intenzitásának növelésére tevődött át a hangsúly.

A világkiállításokon már az 1850-es évektől kialakult az az igény, hogy néprajzi, háziipari jellegű tárgyakat is bemutassanak, mivel segítségükkel jobban ki lehetett domborítani a különböző népek közti különbségeket, és a regionális, etnikus ízlés jobban kifejezésre jutott bennük, mint a nagyipar sorozattermékein. Az 1851-es londoni világkiállításon a szervezők már tudatosan népszerűsítették azt az elvet, hogy a modern gyáripárt e sokoldalú, nemzeti jellegzetességeknek és hatásoknak kell alávetni ahhoz, hogy megújulhasson, és szélesebb tömegek által is elfogadottá váljon (Kósa L. 2001: 114–115).

A 19. század egyébként olyan időszak volt, amelyben nem csupán a magyar nép- és iparművészet elemei iránt kezdtek fokozottan érdeklődni, de a különböző régiók is egyre intenzívebben keresték a saját kulturális jellemzőiket, amelyek révén elkülöníthetővé válnak lokális csoportjaik a környező területi csoportoktól. A magyar iparkiallítások első megálmodója Kossuth Lajos volt, aki a Védegylet mozgalom égisze alatt több kisebb

¹ A székelyföldi háziipari tárlatok történetére vonatkozó részhez felhasználtam a 2014-es Bolyai ösztöndíj támogatásával végzett kutatásom írott változatát, lásd Szócsné Gazda E. 2014. A két székely kiállításra és a Székely akcióra vonatkozó kutatások elmélyítésére 2015–16-ban került sor.

iparkiallítást rendezett 1842, 1843 és 1846-ban (Szabó M., N. 2008: 309). Erdélyben az első ilyen kiállításokat a szász városokban szervezték: 1843-ban Nagyszébenben és Brassóban kerül sor ezekre, amelyeknek hasznát az iparosokra és kézművesekre gyakorolt ösztönző hatásuk mellett abban látták, hogy általános áttekintést nyerhetett ezeken keresztül a közönség a honi ipar állapotáról, beszerezhetette a hazai gyárak termékeit és ezáltal közvetlen módon támogathatta a hazai ipar fejlődését. A kiállítóknak ugyanakkor módjukban állott a saját szintjüket és a környékbeli konkurenciát felmérni, és ezáltal a termékeik jobbítását önmaguk számára is prioritássá tenni (Molnár M. 1957: 152–157).

A magyar néprajzi szakirodalom korán megfogalmazta azt a tényt, hogy az etnográfia mint tudományág kialakulásában is igen fontos szerepe volt ezeknek a kiállításoknak (Balassa I. 1968: 318). A vidéki népművészet etnikai és földrajzi többletjelentései miatt jelentősen felértékelődött, és az ezt bemutató kiállítások népszerűsége gyorsan nőtt. A magyar ipar pártolása és ezáltal az osztrák iparpolitikával való nyílt szembehelyezkedése miatt a kiállítások szervezése ellenzéki magatartással párosult. A korabeli diskurzus patetikus zöngéi – miszerint minden kiállítás szervezése hazafias ügy, vagy éppen kötelesség – ezt a gondolkodásmódot fejezte ki. (*Székely Nemzet*. 1905. aug. 23.) A kiállítások számának szaporodása pedig arra utalt, hogy komolyan gondolták, hogy a honi ipar ilyen jellegű pártolása változtatni képes a politikai konjunktúrán, a közgondolkodás megváltoztatása hatással lehet a magyarság státuszának felértékelődésére.

Székelyföld területén is számos kiállítást szerveztek, ezeknek egy részére még a 19. század végén, más részére a huszadik század elején került sor. Még ha vázlatosan is, de fontos felsorolni azokat a kiállításokat, amelyek megvalósulásáról eddig tudomásunk van, mivel jelzik egy stratégiai elképzelés terjedését és általános meggyökeresését. A néprajzi mozgalmak sajátos történeti formáját kell látnunk bennük, mivel ezek terelték rá a figyelmet a népművészet és a háziipar sokoldalúságára, a megszervezésük céltudatos gyűjtőakciókkal párosult, így egy-egy kiállítás létrehozásának előfeltétele volt a vidék népművészetének kutatása, megismerése. Szervezőkké többnyire azok a kulcsszemélyek váltak, akik korábban is tevékenyen részt vettek a székelyföldi ipar fejlesztésében vagy éppen a népművészet, a háziipar kutatásában. Ők voltak azok, akik felkérték a legtehetségesebb iparosokat a részvételre, és ők tudták felmérni, hogy elég

gé reprezentatív-e a bemutatásra szánt tárgy. Ők tervezték meg, milyen tárgycsoportokat szeretnének kiállítani, és ezt a felhívásokban, programokban, újságokban közzétett híradásokkal népszerűsítették.

A háziipari kiállításokat azért is át kell tekintenünk, mivel az eredeti környezetükből kiemelt és új kontextusukban művészi értéként interpretált néprajzi tárgyak több kutatót mozdítottak el a népművészeti gyűjtés, feldolgozás vagy éppen a tárgyi világ tudományos értelmezése felé.

Eddig előkerült adataink szerint a háziipar népszerűsítésére a Székelyföldön már 1847 előtt is szerveztek kiállításokat. Kőváry László említette meg, hogy a híres székely szövő háziipar fellendítése céljából „Erdővidéken jutalmokat és műkiállításokat kezdének vala az utolsó években. A műkiállítás megszűnt, de azért ma is a székelyföld az ugynevezett házi szőtt nyári kelmékkal egész Kolozsvárig kezd kereskedni” (Kőváry L. 1847: 220).

A Székelyföldön az első komplexebb háziipari és néprajzi kiállításra, amelyen már nem csupán egy szűk kompakt tárgycsoport került bemutatásra, 1864-ben, Marosvásárhelyen került sor, amelyet a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók X. nagygyűlésének időpontjára időzítettek. Ez annál is meglepőbb, mivel az önkényuralom időszakában a „nemzeti háziipar” reklámozása és bemutatása nem volt veszélytelen vállalkozás. A népművészeti-háziipari kiállítási forma ritka volt ekkor még e vidéken, így az eszme rendkívül modern volt a 19. század derekán. A marosvásárhelyi kiállítás tárgyainak beszerzése célirányos népművészeti-háziipari gyűjtőtevékenység is volt, a terepbejárás és tárggyűjtés módszertanának megfogalmazása a későbbi tárgyi néprajzi kutatások és gyűjtések előzményének tekinthető (Olosz K. 2003).

1875 szeptemberében Kézdivásárhelyen szerveztek egy állat-, termény- és műkiállítást. A dr. Szabó Alajos, dr. Gerlóczy Gyula és dr. Rodiczky Jenőből álló szakbizottság többek között a fehér- és fekete tímárokat, ezek közül is különösen a kecskebőrt feldolgozó kordoványosokat tüntette ki. A beszámoló külön is kiemelte a kászoni havasok kőrifáit feldolgozó asztalosokat (berakott ágyakat, fiókos almáriumokat, szekrényeket, kihúzó asztalokat készítettek), de a kiállításon tudomásunk szerint szűcsárukat, rézöntő készítményeket, lakatos munkákat, fésűket, nyerges készítményeket és szíjgyártó munkákat is lehetett látni (Kozma F. 2008: 313).

1878 szeptemberében Csíkszeredában a megyei általános tanítótestület a római katolikus tanítóegylettel szövetkezve tartotta meg a tanszer-,

háziipar- és gazdasági kiállítását. A kiállítási bizottság elsősorban tanítók-ból állott, tagjai között látjuk Madár Mihályt,² Tivai Nagy Imrét,³ Felméri Albertet, Lakatos Mihályt, Domokos Jánost, Deák Ignácot, Imets Jákót,⁴ Csiszér Jánost, Földes Józsefet, Glósz Miksát, Veres Lajost. (*Erdélyi Gazda*. 1878. jan. 11.) A kiállítási felhívás szerint elsősorban szalma- és vesszőmunkákat, fonásokat, famunkákat, faragványokat, esztergályozott tárgyakat, faedényeket, tetőcserepeket, cserépedényeket, hímzést, varrást, horgolást, szövetekeket és vásznakat vártak a szervezők, de nem zárkóztak el azon más tárgyaktól sem, „mely Csikmegyében mint házi-ipar-tárgy előállítható vagy állíttatott elő, s mint ilyen figyelmet érdemel.” (*Erdélyi Gazda*. 1878. aug. 2.)

1878. szeptember 12-én Sepsiszentgyörgyön a Háromszéki Háziipari Egylet kiállítása is jelentős szemle volt, ez elsősorban a Sepsiszentgyörgyön megnyílt Szövészeti Tanműhely szótteseit reklámozta, termékei közül a fotosi rongyszőnyegeket, a sepsiszentgyörgyi gyapjú rokolyákat, asztalterítőket, és az új háziipari ágként meghonosodott hárászkendőket, valamint a kézdivásárhelyi felső népiskola műfaragványait, kefekötő- és kosárfonó termékeit említette meg az újságbeszámoló. (*Nemere*. 1878. szept. 15.)

1879. október 2–5. között Sepsiszentgyörgyön az Erdélyi Gazdák 5. Vándorgyűlésével összekötött állat-, termény-, gazdasági eszközök és gépek, valamint háziipari tárlatokkal nagyobb és jelentősebb háziipari kiállítás volt, ezen a szervezők a háziiparnak hét külön szakosztályát hirdették meg: I. Faipar. II. Vessző-ipar. III. Káka-ipar. IV. Szalma-ipar. V. Szövő-ipar. VI. Cserép-ipar. VII. Táp-ipar (tészták, sütemények, tej- és húsipari készítmények). Tárgyakat „a magyar haza összes területé”-ről vártak a kiállításra, a kiállítási bizottság elnökeként Pótsa József⁵ bizottsági elnök és Málik József⁶ bizottsági jegyző írt alá. (*Erdélyi Gazda*. 1879. júl. 8.)

² Madár Mihály a csikszeredai Gazdasági Felső Népiskola igazgatója volt. Lásd Tivai Nagy I. 1996: 271–272.

³ Tivai Nagy Imre (1849–1931) gazdasági szakember, publicista, neves közéleti személyiség.

⁴ Imets F. Jákó (1837–1912) a csiksomlyói főgimnázium igazgatója, később gyulafehérvári apát-kanonok, író, költő.

⁵ Pótsa József (1836–1903) Háromszék vármegye főispánja, a Háromszékmezei Háziipari Egyesület elnöke.

⁶ Málik József író, újságíró, neves háromszéki közéleti személyiség.

„Sepsi-Szentgyörgy város ilyen kiállítást még nem látott. Pedig kevés kivétellel mind székely produktumok az itt felmutatott tárgyak” – jelezte röviddel a kiállítás megnyitását követően az újság. (*Nemere*. 1879. okt. 5.)

Az 1900. június 30-án, a Hegedűs Sándor kereskedelmi miniszter látogatása alkalmából Marosvásárhelyen megrendezett Székelyföldi Iparkiállításán az egyik legfontosabb népművészeti teljesítmény a marosmagyarói hímző- és szövő háziipar kiemelkedően igényes bemutatása volt. A női munka kiállításnak másik érdekessége a szintén magyarói székely szoba bemutatása volt, mindkettőt Lénárt Józsefné magyarói papné rendezte be Vásárhelyi Mihályné székely asszonynak a segítségével (XXX 1901: 126–127; Szőcsné Gazda E. 2013: 204–205).

Ugyanezen miniszter látogatását Székelyudvarhelyen is megünnepelték. A Székelytámadt vár területén lévő főreáliskola tornaterme adott teret a tárlatnak, ahol a háziipar csoportban szötteket, vessző-, nád-, szalma- és lombfűrész munkákat, a kisipari szekcióban pedig ruházati, bőr-, fa-, asztalos-, vas-, kerekes-, nyerges-, kő-, agyagipari termékeket mutatnak be. (*Budapesti Hírlap*. 1900. júl. 2.)

A Székely Kiállítások és ezek háttere

A székelyföldi háziipari tárlatok sorában a leginkább figyelemre méltó kezdeményezések az ún. Székely Kiállítások voltak. Ezeknek a szervezési koncepciójában kiemelt szerepet szántak a székely identitásformálásnak, a székely háziipari/tárgyi szimbólumok felkutatásának és felmutatásának.

Három Székely Kiállítás megrendezéséről van tudomásunk: ezekre 1887-ben, 1905-ben és 1907-ben került sor. Mindhárom esetben jól érzékelhetővé vált az, hogy az országos miniszteri elképzelésekhez és ipari akciókhoz csatlakozva, a székelyföldi elit kihasználta azt a lehetőséget, hogy meghatározza önmagát, tárgyak révén is reprezentálja regionális különbözőségét.

A 19–20. század fordulójának szociális makrostratégiájában kiemelt szerep jutott a székelyföldi háziipar fejlesztésének. A kor vezető politikusai, elsősorban Darányi Ignác földművelésügyi és Hegedűs Sándor kereskedelmi miniszter kísérleti terepnek tekintették a Székelyföldet. E területet a nagyipar csaknem teljes hiánya jellemezte: egy-két fűrészüzem, tex-

tilgyár, megszűnés szélén álló üveghuta jelentette az ipart, ám ezek semmiképpen sem voltak képesek megoldást nyújtani az egyre aggasztóbb elszegényedésre és társadalmi leszakadásra. A kisiparosok is válságba jutottak: a céhrendszer megszűntével és a szabadpiac törvényeinek hatályba lépésével, a vámháború miatt elvesztett piaci kerületükkel egyre jobban visszaszorult a tevékenységi körük. A birtokaprózódás, az erdős területek aggasztó csökkenése, az egyre intenzívebb elvándorlás megannyi felkiáltójel volt a politikusok számára, hogy valamit változtatni kell. A társadalmi önszerveződés mellett (Székely Közgazdasági és Közmívelődési Egyesület, Székely Társaságok, Háziipari Egyletek megalakulása), a politikusok szociális segélycsomaggal próbálták segíteni az elszegényedett háziiparosokat: az Iparkamarán és a Háziipari Egyleteken keresztül első körben munkaeszközöket osztottak ki.

A rutén akció tapasztalatait kamatoztatva, a gazdaság és a háziipar kormányzati támogatásával, az ezen termékekkel való kereskedelem felső szervezésével próbálták segíteni a helyzetet. 1902-ben a Székely Kongresszus megszervezésével elkészültek az első akciócsomagok, majd a jobb szervezés és a helyzet pontosabb áttekintése érdekében 1902-ben közvetlen miniszteri kirendeltséget létesítettek Marosvásárhelyen (Balaton P. 2004: 14–62). Darányi, aki 1895-től földművelésügyi miniszter lett, elsősorban a *mezőgazdasági háziipar* felsőbb szervezését tekintette fontos feladatának: ennek körébe sorolta a fafaragást, a kosárkötést, a sás- és gyékényfonást, a gyékény- és nádszövést, a seprű- és kefekötést, de kortársai ez alá értették a pokróc- és szőnyegszövést, valamint a varrottas munkák készítését is.⁷ A két minisztérium közti egyezmény értelmében a más háziipari ágak támogatását ezzel szemben a kereskedelemügyi minisztérium vállalta magára.

A Székely Kiállítások a miniszteri és székely kirendeltségi akciók áttekintése mellett fel akarták térképezni, milyen háziipari ágazatok élnek a területen, és melyek azok, amelyeknek segítése javallott volna.

Az első Székely Kiállítás megszervezésére mindenképpen jelentős hatást gyakorolt az 1885-ös budapesti Országos Általános Kiállítás, amelynek kétesztendő felkészülési periódusában elkészült a székelyföldi háziipar áttekintése és az értékeinek a tudatosítása, szervezőbizottsága szemé-

⁷ *Jegyzőkönyv a maros-vásárhelyi kereskedelmi és iparkamara 1903. évi december hó 15-én tartott rendes teljes üléséről.* 1903. V. szám, 145–146.

lyes tapasztalatokat szerzett arra, hogy hogyan kell egy komplex háziipari szemlét megvalósítani.

Mivel az 1887-es Székely Kiállításnak viszonylag kevés anyaga maradt fenn (*Székely Nemzet*. 1887. aug. 20., szept. 1., szept. 6. valamint *Budapesti Hírlap*. 1887. márc. 5.), ezért csak az 1905-ös és 1907-es kiállítást tekintem át kissé részletesebben.

Az 1905-ös Székely Kiállítás

1905. augusztus 22–24. közt Sepsiszentgyörgyön nagyszabású Székely Kiállításra került sor a Székely Társaságok Szövetségének szervezésében, a Székely Mikó Kollégium épületében, tornacsarnokában. A kiállítás szervezőbizottságának elnöke Végh Endre gimnáziumi tanár volt, a munkálatokba viszont besegített Papp György titkár, Bikfalvi István, Istvánfy János, Gyárfás Győző,⁸ Fogolyán Endre,⁹ Sequens József¹⁰ is. A kiállítás ötletével már 1904-ben foglalkozott az Erdélyi Gazdasági Egylet, ezzel kívánták a Székely Akció munkáját egyrészt segíteni, másrészt a már meglévő eredményeket hitelesíteni. (*Budapesti Hírlap*. 1904. jan. 12.) Sepsiszentgyörgyön először 1905. április 19-én említették meg, már ekkor a tervezett címe a „Székely kiállítás” volt. A szervezők iparosokat, ipartelepeket, gyárat, kereskedőket szólítottak fel a szemlén való részvételre, és már ekkor kiemelték, hogy „A Székely Szövetségnek az a célja ezzel a kiállítással, hogy különösen a kivitelre képes székely produktumokat megismertesse és megmutassa.” (*Székely Nemzet*. 1905. ápr. 19.) Mivel a szervezők úgy érezték, hogy „a székelység ügyéről” van szó, ezért felkérték a Marosvásárhelyen székelő Székelyföldi Miniszteri Kirendeltséget, valamint a budapesti Székely Egyesületet is a szervezési segítségre. (*Székely Nemzet*. 1905. jún. 24.)

A kiállítási beszámolók szerint a néhány nap alatt sikerült az egész Székelyföldet megmozdítani, és a rendezvényt valódi háziipari szemlévé szélesíteni. A többszáz kiállító több ezer tárgya zsúfolt termeket eredmé-

⁸ Gyárfás Győző (1855–1912) Háromszék királyi mérnöke, jelentős gyűjtő, az ozsdolai hímzőműhely működtetője.

⁹ Fogolyán Endre iparos, temetkezési vállalatot, bútorraktárat működtetett Sepsiszentgyörgyön.

¹⁰ Sequens József sepsiszentgyörgyi posztógyáros.

nyezett, és a három nap alatt megforduló csaknem hatezer látogató jelezte a szervezőknek, hogy jelentős társadalmi igény volt e székely seregszemle eredményeinek megismerésére. (*Székely Nemzet*. 1905. szept. 18.)

A kiállításról szóló részletes beszámoló, valamint a ránk maradt hat fotó alapján a tárlat valóban reprezentatív volt, felölelte az egész Székelyföldet, és kiemelte annak legfontosabb háziipari, ipari ágazatait. Egyes szakirodalmi összefoglalások szerint Háromszéknek valamennyi ipartársulata, kézművese és iparosza kiállította termékeit (Demeter L. – Kisgyörgy T. 2011: 230). Ebben fontos szerep hárult a földművelési minisztérium marosvásárhelyi kirendeltségére is, amely Székelyhidi Viktor szervezésében Csík-, Udvarhely-Maros-Torda és Torda-Aranyos vármegyék háziipari tárgyait gyűjtötte össze. A kiállítás szervezőbizottsága felszólította a Székely Nemzeti Múzeumot is a közreműködésre. László Ferenc múzeumőr nem pusztán egy 426 tárgyból álló reprezentatív gyűjteményt állított össze és szállított a kiállítás helyszínére (*Székely Nemzet*. 1905. aug. 25.), de a Székelyföldön 1903–1904-ben folytatott néprajzi kutatásai során szerzett kompetenciájával is segítette a szervezőbizottság munkáját.¹¹ A múzeum azért tartotta fontosnak e szemlén való jelenlétet, mivel ekkor még nem rendelkezett saját székházzal, és anyagának nagyrésze a Mikó Kollégium termeiben ládába csomagoltan állt, elrejtve a látogatók szemei elől (Jelentés 1906: 11). A szervezés kulcsfigurája volt a múzeummal szintén szoros kapcsolatot ápoló Gyárfás Győző mérnök is, aki jókora háziipari (elsősorban varrottas, szőttés és kerámia) gyűjtemény birtokosa volt, és akinek felesége hízműhelyt működtetett Ozsdolán (Szócsné Gazda E. 2015: 204–205), a kiállítók közt ott volt két lánya is egy válogatott néprajzi gyűjteménnyel. A sepsiszentgyörgyi Háziipari Egyesület a sepsiszentgyörgyi szövészeti tanműhely és a nőipariskola termékeiből hozott igé-nyes válogatást.

Bár ifjú Gödri Ferenc, a Székely Társaság elnöke a megnyitó beszé-
dében úgy értékelte, hogy „nem hivatalos” és „nem profesionatus kiállít-
ásrendező” által készített „a mi kis kiállításunk” (*Székely Nemzet*. 1905.
aug. 23.), az újság felsorolásai mégis reprezentatív seregszemléről tanús-
kodnak.

¹¹ László Ferenc 1903-ban 23 háromszéki falut, 1904-ben pedig 24 háromszéki és 16 udvarhelyszéki falut barangolt be, tudatos felmérése során közel 1400 háziipari tárggyal gyarapítva a Székely Nemzeti Múzeum gyűjteményét. Lásd Gazda K. 1978: 64–65.

A néprajztudomány története szempontjából elsősorban a háziipari szekció áttekintése a fontos. Bár az újságbeszámolók nem ismertették a megjelent kiállítók pontos számát, elsősorban csak a jutalmazottak felsorolására tértek ki, ezeknek a rövid áttekintésekből is érzékelhető, hogy 1905-ben a következő kis- és háziipari ágakat tartották érdemesnek a bemutatásra és díjazásra: kőfaragás (Málnásfürdő, Sepsiszentgyörgy), hímzés- és varrottaskészítés (Előpatak, Árapatak, Nyén, Hídvég), szőttesek (Kálnok, Sepsiszentgyörgy, Hídvég), kosárfonás (Sepsiszentgyörgy), lakatosság (Sepsiszentgyörgy), asztalos mesterség (Sepsiszentgyörgy, Kézdivásárhely), szűrszabó (Sepsiszentgyörgy), posztószövő (Sepsiszentgyörgy), viseletkészítő (Kálnok, Hídvég), kádár (Haraly), kalapos (Sepsiszentgyörgy, Kézdivásárhely), csizmadia- és cipész (Sepsiszentgyörgy, Kézdivásárhely), fazekas (Korond, Torda), cserépvető (Bodok, Sepsiszentgyörgy), tímár (Sepsiszentgyörgy), kovács (Sepsiszentgyörgy, Gidófalva, Tusnádfürdő), nyerges (Sepsiszentgyörgy), kerekes (Sepsiszentgyörgy, Oltzsem), favilla- és gereblyekészítő (Fotos-Martonos), kárpitós (Sepsiszentgyörgy), bádogos (Sepsiszentgyörgy), mézeskalácsos (Sepsiszentgyörgy), kötélverő (Sepsiszentgyörgy). (*Székely Nemzet*. 1905. aug. 23., aug. 25., aug. 28., szept. 4.)

Fényképekről rekonstruálható, hogy a székelyföldi miniszteri kirendeltség gyergyói és csíki festékes szőnyeget, udvarhelyszéki szőttest, marosmagyarói és torockói varrottásokat, korondi és tordai kerámiát, maroszéki gyékénykötést, szalmakalapkészítést, taplófeldolgozást és bőséges csizmadiaterméket mutatott be, de kis házmakettek segítségével a híres székely építészet is reklámozta.

A Székely Nemzeti Múzeum gyűjteményes kiállítása gazdag háromszéki kerámiaállományt, székelyföldi úrihímzéseket és szálszámolásos hímzéseket, a torjai esztergások gazdag fakupa-típusait, fakanalakat, pásztorbotokat és faragott sulykokat, kulacsokat állított ki, de a látogatók elé tárta Balázs Márton kézdivásárhelyi tanár színezett rajzait is a háromszéki írott tojásokról.¹² Muzeális értékű régi tárgyakat állított ki Gyárfás Gizella és Ilona is a Gyárfás család ozsdolai és lécfalvi gyűjteményéből, „háziiparilag készített fa, vessző, fonó-, szövő- és székely házberendezési készítmények,

¹² Balázs Márton híres tojásfelmérése 825 tojásmintát tartalmazott, amelyeket Malonyay Dezső magyar népművészetről szóló összegzésének székelyföldi kötetéből ismerhetett meg későbbben az olvasóközönség.

eszközök, szerszámok és kellékek” kaptak helyet a Székely Kiállításon. (*Székely Nemzet*. 1905. aug. 25.) Nagyon jelentős műkincsállománnyal jelentkezett a brassói Resch Adolf is.¹³ A neves numizmatikus és régiséggyűjtő Resch barcasági szász és habán kályhacsempékkel, kerámiákkal, varrottasokkal jelent meg, gyűjteményéből 150 darab régi csempét és két ónedényt vásárolt meg a múzeum vezetősége (Jelentés 1906: 11).

Bár a 125 dicsérő oklevél és 20 díjazott nevének felsorolása nem engedi meg, hogy pontos képet nyerjünk a kiállítók számáról és területi megoszlásáról, egyértelmű mégis, hogy a kiállítás rendezői – valószínűleg a szűk szervezési időnek köszönhetően – legfontosabbnak azt tekintették, hogy a korábban már híressé vált háziipari telepek tevékenységét a szélesebb közönség előtt is felvillantsák. Így például a fotók egyikén ott látjuk a bécsi világkiállításon is bemutatott marosszéki gyékény szotyrokot és szalmaárukat. Ezek a termékek Harasztos, Vaja, Mezőfele, valamint Hodos községekben készültek, és már 1878-ban Bécs, Karlsbad, Marienbad, Berlin piacai mellett Franciaországba, Angliába és Amerikába is eljutottak (Deák L. 1879). Ugyanígy nem véletlen az, hogy viszonylag nagy teret szenteltek az ekkorra már országon kívül és belül egyaránt híressé vált árapataki varrottasoknak is: e hímezéstípus díjazott volt az 1900-as párizsi világkiállításon is, de elmaradhatatlanul ott volt a minisztérium segítségével szervezett budapesti, szegedi háziipari bazárokból, és rendszeres terjesztése Csorba Samu háziipari kereskedőn keresztül megoldott volt (Demeter É. 2006, 2007). Marosmagyaró hímezési szintén 1900-ban keltettek nagy feltűnést, a Hegedűs Sándor kereskedelmi miniszter marosvásárhelyi látogatására időzített háziipari tárlaton.¹⁴ A csíki festékes szőnyegek az 1885-ös országos kiállításkor figyelt fel a közvélemény, és a későbbiekben is visszatérő figyelem övezte az országos sajtóban. (*Budapesti Hírlap*. 1892. nov. 25.) A sepsiszentgyörgyi Első Székely Szövőgyár által forgalmazott székely szőttések, valamint Sequens József sepsiszentgyörgyi posztószövő termékei szintén országos hírnév-

¹³ Adolf Resch a régiségek híres szakértője volt. Rendszeresen publikált az *Archeológiai Értesítő*ben, és Szebenben 1901-ben saját könyve jelent meg *Siebenbürgische Münzen und Medaillen von 1538 bis zur Gegenwart* címmel. A brassói ötvös céh egyik jelentős kutatója volt. Az egyik korai, jelentős régiségkereskedő volt, aki jó érzékkel és szaktudással gyűjtötte össze és juttatta magángyűjteményekbe, múzeumokba a 19. század végéig fennmaradt műtárgyakat.

¹⁴ Lásd e tanulmány elején.

nek örvendtek, de a szélesebb közönség előtt ismert volt ifjú Fazekas Ferenc sepsiszentgyörgyi lakatosmester is, akinek ekkorra már számos újszerű termékét jegyezte és nyilvántartotta az országos szabadalmi hivatal. Hasonlóan szívesen mutatták az érdeklődőknek Torda agyagiparát is, amelyről egy 1837–38-ból származó tudósítás is kiemelte: „a tordai fazekasok azonban méltó dicséretet érdemelnek, kiknek edényei nemcsak Erdélyben, hanem Lengyelországban és Bukovinában is híresek és kelandók” (Téglási Ercsei J. 1973: 45).

A híres székelyföldi háziipari termékek mellett a kiállítás valódi tudománytörténeti értéke azoknak a kisebb központoknak és háziipari ágazatoknak a reprezentációs térbe való beemeléséből áll, amelyeket akkortájt híreseknek, exportra érdemesnek könyvelt el a szervezőbizottság, de amelyeket azóta elfelejtett a néprajztudomány. A jól átgondolt és megtervezett háziipari szemlén például nem feledkeztek el a szervezők arról, hogy az árapataki varrottas csupán egyetlen ága a Székelyföld külső peremén lévő híres hímzőkultúrának. S ámbár napjainkra csak múzeumok féltve őrzött kincsei a hídvégi, nyéni, vagy éppen előpataki variációk, e korai kiállítás híján talán örökre rejtve maradt volna, meddig tartott e hímzéstípus elterjedési határa. A kiállítók tömege (Hídvégről például 12 nevet sorol fel az újság) jól szemlélteti, hogy nem csak szórványjelenség volt a településen a varrottas- és szötteskészítés, hanem szerves tartozéka volt a falu életének. (*Székely Nemzet*. 1905. aug. 28.)

Hasonló háziipari telep hatását kelti bennünk a sok kiállító láttán Kálnok. E kis sepsiszéki település szövő háziiparáról ma egyáltalán nem tudunk, holott nyolc darab, név szerint említett/díjazott szövőasszonya és az ezek által bemutatott gyűjteményes kiállítása nagy hatást gyakorolt ekkor a kiállítás szakmai zsűrijére is.¹⁵A kis falu „házilag készített székely szöttesekből való szoknyá”-kat, „szép és felette tartós szötteményeket”, „székely házi vásznakat” állított ki. A szervezők a kiállítási dicsérő oklevél adományozása által tudatosították azt, hogy a kálnoki szövő háziipar lelke a 20. század elején Hosszú Ferencné tanítóné volt, aki „nemcsak, hogy önmaga foglalkozik állandóan a szövőiparral, a melyben kiváló produk-

¹⁵ Kálnok szötteskultúráját 2016-os gyűjtések során próbáltam megismerni. Az eddigi felvételek nyomán elsősorban csíkos gypjúsztöttek, több nyüstös pamut- és fejtő terítők kerültek elő a szekrények mélyéről.

tumokat mutat fel, hanem terjeszti és ismerteti is ezen hasznos foglalkozást.” (*Székely Nemzet*. 1905. aug. 25.)

A jelentőségéből vesztő, de valamikor híres háziipari ágak között említették a beszámolók a sepsiszentgyörgyi tímáripart is, érthetetlen okként tüntetve fel, hogy „Sepsiszentgyörgy egykor hírneves tímáripára” a termékek minőségének fenntartása mellett is hanyatlik. (*Székely Nemzet*. 1905. aug. 26.)

Gere István jónévű fényképész gyönyörű fotójáról jól tanulmányozható a két sepsiszentgyörgyi viseletkészítő, Szabó András és Szabó György szűrszabó tevékenysége, akik a jó minőségű Sequens-posztóból állították elő a székely népviseletben még ekkor is keresett zekéket, kurtikát, ujjasokat és férfi harisnyákat. A kiállítási zsűri elsősorban ezekben a termékekben érezte meg a székely háziipar sajátos lokális többletét, ezzel magyarázható, hogy a két szabó munkásságát nem csupán dicsérő oklevéllel, de 10-10 korona pénzjutalommal is díjazta. Hasonlóan elismerően szóltak Szalai István harisnyaszövő termékeiről is (*Székely Nemzet*. 1905. aug. 26.).

A népviselet felújításának, nemzeti identitásjelölő funkciójának, a magaskultúra keretébe való beemelésének hangoztatása fontos visszatérő eleme volt a kiállítási híreknek. A korabeli média úgy érezte, hogy fontos lenne, hogy „pap, papné, tanító, tanítóné, jegyző, jegyzőné s minden más a községben vezérszerepet vivő személyiség ne szégyelje felvenni a székely szóttas ruhát, mely a boltinál minden tekintetben sokszorosan nem csak kiállja a verseyt, de le is győzi azt. Karoljuk és karoltassuk fel a házi ipart, s segítsük a népet ennek tovább fejlesztésében: adjunk olcsó anyagot rendelkezésére, teremtsünk piacot a kész munka értékesítésére. Szóval szeretessük meg a munkát. Vetkezzük és vetkeztessük le a czifrátkodást, s akkor ne féltünk a székelyt, meg fog az élni.” (*Székely Nemzet*. 1905. szept. 4.)

A kiállításról az országos sajtó is elég részletes beszámolót írt, úgy érezték, ennek külön érdekességévé vált a „székely jelleg”. Ezt a nyéni és árapataki varrottasokon, kálnoki szóttéseken, a székely szövőgyár gyűjteményes kiállításán, a köpeci szénbánya termékein, a híres borvizeken és a híres sepsiszentgyörgyi mézes pogácsásokon keresztül ragadták meg. Úgy vélték, hogy a kiállítás érdeme, hogy bebizonyította, érdemes a székely ipart támogatni. Ugyanakkor nagy hiányosságnak tartották azt, hogy még az érdeklődő publikumnak is „valóságos kutatást kell rendezni a beszerzésükre”. Így a legnagyobb kihívásnak a terjesztés megszervezését tekintették. (*Budapesti Hírlap*. 1905. aug. 26.)

Az 1907-es Székely Kiállítás

Az erdélyi gazdasági, ipari és néprajzi kiállítások sorában kiemelkedő szerepű volt az 1907-es Székely Kiállítás, amelyre szeptember 29. és október 2. közt került sor Sepsiszentgyörgy belvárosában, csaknem 20 000 négyzetméter területen. (*Székely Nép.* 1907. szept. 28.) Ezt a tárlatot az országos sajtó is úgy értékelte, mint „melyhez hasonló Erdélyben még eddig soha nem volt” (*Budapesti Hírlap.* 1907. okt. 1.), és méretei, reprezentativitása alapján is úgy tekintették, mint amely semmiben sem marad el a pécsi hatalmas tárlat mögött. (*Budapesti Hírlap.* 1907. szept. 8.)

Az 1907-es Székely Kiállítást az Erdélyi Gazdasági Egyesület és a székelyföldi miniszteri kirendeltség kezdeményezésére egy széleskörű választott munkacsoport szervezte. A szervezők közt olyan jeles politikai, közéleti személyiségek voltak, mint Benedek Elek író, Dr. Koós Mihály miniszteri titkár, Gödri Ferenc sepsiszentgyörgyi és Török Andor kézdivásárhelyi polgármesterek, a székely megyék alispánjai. A főszerző szerepkört Szentkereszty Béla báróra bízták, aki korábban országgyűlési képviselő volt, jó kapcsolatai voltak mind a földművelésügyi miniszterrel, mind a miniszterelnökkel.

A szervezési munkálatokba bekapcsolódtak a székely vármegyék gazdasági egyesületei, a Székely Társaságok, a budapesti Székely Egyesület és a Székely Nemzeti Múzeum is (Felhívás 1907: 3 és 19). Az együttes cél az volt, hogy reprezentatívabb, nagyobb kiállítást hozzanak létre, mint amekkora az 1905-ös ipari szemle volt, ezért már az első előkészületekkor hangsúlyozták, hogy felszólították „egész Erdély összes megyéi”-t a részvételre. (*Székely Nép.* 1907. febr. 6.) Úgy gondolták, a kiállítás sikere érdekében érdemes nagy nevetek is megnyerni a szervezés ügyének. Épp ezért fővédnökül Darányi Ignác földművelésügyi minisztert kérték fel, aki e feladatot elfogadta, és arról értesítette a rendezőseget, örömet fog neki okozni, ha bármit tehet a kiállítás sikere érdekében. (*Borászati Lapok.* 1907. ápr. 7.)

Az átgondoltabb, alaposabb szervezés már a kiállítás ötletének felvetésétől kezdődően nyomon követhető: Elekes Béla főispán „előértekezletet” hívott össze, és már február első felében követelte a részletes tervjavaslatot. (*Székely Nép.* 1907. febr. 11.) A szervezőbizottság nyomtatott felhívásban és tájékoztatóban összegezte, hogy mit vár el a kiállítástól, pontosan meghatározták a kiállítás öt tervezett osztályát is (I. Állatkiállítás

és vásár. II. Termény- és termékkiállítás. III. Gyümölcs. IV. Gazdasági és háztartási gépkiallítás és vásár. V. Néprajzi és háziipari tárgyak, természeti kincsek osztálya). Átgondolt szervezésre utal, hogy a háziipari részen belül külön is felsorolták, hogy pontosan milyen tárgytípusokat várnak. Mivel tudománytörténetileg izgalmasnak tartom, hogy mit tekintettek 1907-ben néprajznak és háziiparnak, ezért ezt a részt pontosan beidézem.

„1. Néprajzi tárgyak: a) Régibb időből fennmaradt, esetleg ma is használt gazdasági eszközök; b) a pásztorélet és állattenyésztés tárgyai; (a pásztor kézművéssége, balták, edények, ostor, bot, kürt, furulya, harang, állatjegyek, rovások stb.) c) az ősi halászat és vadászat eszközei, szerszámai (varsák, hálók, szigonyok, horgok, halászkasok, haltartók, régi vadászfegyverek, puskaportartók, adagolók, golyóöntők, táskák, török, csapdák, lépek, hurkok, csalogató sipok, stb.) d) lakásberendezési tárgyak, butorok, konyhaszerszámok; e) a fonás-szövés szerszámai (kendertörő, tiló, gereben, héhelő, rovásos, faragott, festett guzsalyok, osztováta, motolla, csőrölőkerék, fonalterelő, vetélő, porong, fonókerék, orsó, madzagszövő, sulyok, vászonsimító stb.); f) népviselet, a ruházat összes nemei s alkotó részei; g) női kézimunkák (varrottasok, szőttesek, csipkék, szőnyegek stb.); h) mindennapi használati tárgyak (pipák, dohányzacskók, tűzcsiholók, bicskák, borotvatartók, erszények, kulacsfélék stb.); i) régi székely kismesterségek szerszámai s egyéb tárgyai (ács-, kádár-, kerekes-, molnár-, kovács-, tímár-, csizmadia-, szücs-, szabó, takács-, festő-, mézeskalácsos-, fazekas-, bányászszerszámok, szerszámok, céhládák, jelvények, kupák, céhbehívó táblák stb.); j) különböző ünnepeken használt népeleti tárgyak, babonákra, hiedelmekre, népies gyógyásatra vonatkozó tárgyak, zeneszerszámok; k) székely eredetű gyermekjátékok; néprajzi tárgyú fényképek stb.

2. Háziipari tárgyak. a) Szekéralkatrészek félgyártmányban (tengegy, rud, ágas, lajtortja, küllő, kerékfej, lócs, nyújtó, szán, korcsolya stb); b) gazdasági eszközök (járom, villa, gereblye, lapát, seprű, szerszámnyelek, talicska, lajtortja stb); c) faedények és más házi eszközök (cseber, veder, fatál, tányér, lapító, kanál, teknő, székláb, turóborító, sőtartó stb); d) butorok (tulipános láda, asztal, szék, kanapé, fogas stb); e) szalmából, gyékényből, vesszőből font tárgyak (kosarak, kasok, pincetok, szalmakalap, méhkas, szotyor, lábtörölő, gyékény stb); f) agyagipari tárgyak (tégla, cserép, különböző edények); g) szőttemények gyapjuból, kenderből, len-

ből, pamutból, ruházati cikkek stb) (A háziipari tárgyak készülő félben is bemutatathatók)” (Felhívás 1907: 7–9).

A felsorolásból jól követhető, hogy a néprajz alatt már ekkor valamiféle múlttudományt értettek, ezért ebbe az osztályba az eltűnőben lévő tárgyi világot várták. A háziipari szekcióba pedig elsősorban azokat a tárgyakat szánták, amelyeknek előállítását abban a korban propagálta a földművelési és kereskedelmi minisztérium.

A kiállítási tervezés komolyságát mutatja, hogy a szervezők a néprajzi gyűjtés egyik nagy nevét, Herrmann Antalt is felkérték a néprajzi felhívás véleményezésére, aki vezércikkben válaszolt a felkérésre: „Az eszme jogosult. Az egész koncepció, a rendezés rendszere is, amennyiben a Tájékoztatóból meg lehet itélni, általán helyes és célszerű” – írta a neves kutató és politikus. Herrmann ugyanakkor kihangsúlyozta, hogy a legfontosabb rész az V. osztály kell hogy legyen, mivel „tulajdonképpen ez teszi székellyé e kiállítást.” Helyesnek tartotta a felhívás néprajzi szekciójának kiemelt tárgysorait, ám a szervezőket továbbgondolkodásra szólította fel: „Lesznek-e tipikus székelly házak és házmodellek, székelly interiőrök biológiai csoportokkal, gyűjtik-e a jellegzetes népéleti tárgyak sorait? Ha van ember, érzék s egy kis pénz, akkor mindegyikre még volna idő. Legalább a kiállítás gazdája, Háromszék vármegye törekedjék arra, hogy népéletének mennél teljesebb és tanulságosabb képét mutassa fel, és hogy ebből minél többet mentse meg a székelly muzeum számára, melynek szintén ő ad hajlékot. Ez a kiállítás a legjobb alkalom erre. A dolog nagyon fontos és nagyon sürgős. Ezt most nem fejtegetem bővebben, de használom a lelkes és okos gróf Bethlen István kijelentését: Mi vagyunk az utolsó generáció, a kik még megmenthetjük a népéleti kincseinket. Ha mi elkéstünk: Erdély néprajza örökre elveszett.” (*Székelly Nép.* 1907. aug. 24.)

A néprajzi osztály szervezése Szentkereszty Béla báró ötlete volt, aki egyetértett Herrmannal: „ha már csinálunk néprajzi osztályt, akkor az legyen gazdag.” Ő úgy vélte, mind a román, mind a szász néprajzi tárgyakat be kellene emelni, mert ezáltal több látogató gyűlne, de „természetesen a magyar mindenütt domináljon.” (*Székelly Nép.* 1907. szept. 3.) A tárlat sikere érdekében mind Balázs Márton kézdivásárhelyi néprajzkutatót, mind pedig dr. László Ferenc kollégiumi tanárt felkérte a néprajzi rész alaposabb megszervezésére. László a siker érdekében augusztus folyamán személyesen járta végig az udvarhelyszéki és csíki falvakat (*Székelly Nép.*

1907. szept. 7.), és további embereknek osztotta le a feladatot: tanítókat, papokat szólított fel a további szervezésre és a célirányos gyűjtésre.¹⁶

Bár mindenki tudatában volt a vállalkozás nagyságának, a Székely kiállítás túlszárnyalt minden elképzelést. Már június folyamán egyértelművé vált, hogy a kiállítás a város központját is be fogja lakni, ezért több pavilont, állatoknak való szint kellett építeni, ezeknek megtervezésére Gyárfás Győző királyi mérnököt kérték fel. (*Székely Nép.* 1907. jún. 8.) Az állatkiállítás 308 kiállítója több mint ezer állat felhajtását ígérte Sepsiszentgyörgy központjába, ezzel az egész ország tudomására jutott: minden idők legnagyobb állatkiállítására kerül sor. E gazdasági részt azért tervezték kiemelt szerepűnek, mivel a Székely Kirendeltség egyik fő célkitűzése és tevékenységi köre éppen a székelyföldi gazdálkodás fejlesztése volt.¹⁷

A néprajzi és háziipari kiállítók száma oly nagy volt, hogy a rendezőség különválasztotta a női munkákat egy hatodik szekcióba. Az eredeti terv szerint a néprajz és háziipar teljes egészében a Székely Mikó Kollégium termeibe és tornacsarnokába került volna, ám a több mint 200 kiállító túlnőtte a tanoda falait. A felkérés szerint a különböző vármegyék maguk állították össze a saját néprajzi bemutatkozásukat, a saját elképzelésük szerint. Brassó megye, Kisküküllő, Udvarhely és Csík jelentkezett nagyobb gyűjteménnyel, Maros-Torda vármegye viszont visszamondta a jelenlétet.

Az 1907. szeptember 29-én megnyílt kiállítást a háromszéki napilap „A székely nép kiállítása”-ként hirdette és reklámozta, ezzel is jelezve, hogy a korai Székely Kiállítás megnevezést nem véletlenszerűen választották a szemle címéül. Annak érdekében, hogy a hatalmas néprajzi kiállítás székelyföldi része elkülönüljön az ország más részéből jött kiállítók tárgyaitól, a székely rész a Székely Mikó kollégiumba került, ezzel szemben a más övezetek tárgykultúrája – például Brassó megye háziipari kiál-

¹⁶ A Székely Nemzeti Múzeum levéltárának 1907-es irategyűtteséből látható, hogy Zetelakáról Biró Mózses, a felsíki falvakból pedig a csikmadarasi Balló József plébános és Gidró Mátyás szűcs gyűjtötte a tárgyakat. (SZNM Levéltára, 1907-es iratcsomó) László Ferenc – az 1907-es jegyzetfüzetei szerint – Muzsnán, Székelyudvarhelyen, Mátisfalván, Agyagfalván, Hodgyán, Farcádon, Székelyszentléleken, Farkaslakán, Kecsedén, Kisfaludon, Csehétfalván, Erősdön fordult meg. A csíki kiszállásokra egyelőre nem találtunk írott nyomokat.

¹⁷ A Székely Kirendeltség aktivitásai közt az országos sajtó kiemelte a több mint 700 falusi gazdakör szervezését, az 50 tejszövetkezet megszervezését, az állatbiztosítási szövetkezetek és a gabonaraktárak megalkotását. (*Budapesti Hírlap.* 1907. okt. 1.)

lítása – a mezőgazdasági csarnokban került bemutatásra. (*Budapesti Hírlap*. 1907. okt. 1.)

A kiállítási beszámoló és a fényképfelvételek tanúsága szerint Brassó megye tárlatában két szobabelső volt: a hétfalusiak piros szőttesei és varrottasai, festői népviselete mellett a szászok komor fekete varrottasai kerültek bemutatásra.

A székely kiállítási részben elkülönítve mutatták be Csíkvármegye háziipari és néprajzi gyűjteményes kiállítását. Ebben Kállay Ubulné, csíki főispán nejeének hímzészgyűjteménye mellett felcsíki festett bútorok (kanapé, asztal, székek, ágy, pohárszék, kendőszeg), fonó-szövő eszközök, népviseletek voltak, és kiemelt szerepet kaptak a vidék híres háziipari termékei, a székely festékes szőnyegek. Érdekes, hogy a csíki részen több mesterség-bemutatót is tartottak: csíkkarcfalvi Szabó Andrásné a szövőszéken való szövést, és csíkmadarasi Kásás Barnabás a korongon való agyagformázást mutatta be számos érdeklődő jelenlétében. A csíkmegyei gyűjteményes kiállítástól elkülönülten egy gyergyószárhegyi gyűjtemény is látható volt, melyben annak gyűjtője, Dr. Szini Sándorné varrottasokat és női kézimunkákat mutatott be. (*Székely Nép*. 1907. okt. 19.)

A háziipari tárlat egyik kiemelkedő része az Udvarhelymegyei Iparfejlesztő Bizottság csoportos kiállítása volt, amelynek rendezői elsősorban a textil háziipar bemutatására koncentráltak. Céljuk az volt, hogy ezen keresztül próbálják felhívni a figyelmet, milyen hatalmas iparfejlesztési potenciállal rendelkezik a vármegye. Bár csak a kiállítók névsorában sorolták fel Seitz (Szeitz) Margit felsősófalvi tanítónőt, és azt jelezték csupán róla, hogy hímzésekkel jelentkezett e kiállításon, az ő neve jelentős ismertségre tett szert a 20. század második felében. Az 1895-től Felsősófalván tevékenykedő félig német, félig székely-magyar származású tanítónő a század elején már kiemelkedett intenzív népnevelői tevékenységével. Jelentős hímzészgyűjteményéből pár évvel később Malonyay Dezső is publikált néhány rajzot (Malonyay D. 1909: XLI, XLII. színes tábla). Gyűjteménye egyrészt eredeti sóvidéki hímzésekre, másrészt pedig átmásolt mintákra terjedt ki, és egyes információk szerint az volt a célja, hogy Malonyay Dezső közreműködésével egy székelyföldi szövő- és varró iskolát állítson fel (Molnár I. – Molnár K. 1971: o. n.). Szeitz Margit Marosvásárhelyen őrzött keresztzemes mintáinak nagyrészét az 1970-es években Molnár István és Molnár Kálmán publikálta (Molnár I. – Molnár K. 1971). Szabadrajzú hímzéseiből csupán

néhány darab publikálásáról tudunk (rőla lásd még: Szőcsné Gazda E. 2015: 203–204).

Az udvarhelyszéki szőtteskészítők hatalmas számban jelentek meg, a sepsiszentgyörgyi sajtó név szerint ismertette őket. A felsorolásból a következő helységek szővőkultúrájára derült fény: Bágy (3 egyéni kiállító és a Bágyi Pokróc Szövetkezet gyűjteménye), Bögöz (2 kiállító), Bözöd (2 kiállító), Csekefalva (1 kiállító), Farcád (4 kiállító), Felsőrákos (3 kiállító), Firtosvárálja (3 kiállító), Homoródszentmárton (5 kiállító), Kadács (1 kiállító), Kisgalambfalva (1 kiállító), Korond (14 kiállító), Lövéte (2 kiállító), Máréfalva (10 kiállító), Olasztelek (14 kiállító), Parajd (2 kiállító), Székelypálfalva (3 kiállító), Székelyszenttamás (3 kiállító), Székelyudvarhely (Barcsai és Társai Szövőgyára), Székelysombor (10 kiállító), Tarcsafalva (1 kiállító), Tibod (1 kiállító), Ülke (6 kiállító). (*Székely Nép.* 1907. okt. 29, nov. 2.) A szekcióról fotó is maradt fenn, és az udvarhelyi textilipar összegzését Solymossy Endre cikkéből is részletesebben átláthatjuk. Solymossy szerint „Udvarhely vármegyében 10 000 = tizezer aszszony tud szőni: rongyból, kenderből, lenből, gyapotból, marhaszőrből, gyapjúból. A kiállított termékek pedig arról tesznek bizonyosságot, hogy nincsen az a gazdasági, háztartási, népviseleti textilcikk, melyet előállítani képesek ne volnának.” Solymossy úgy vélte, hogy ez a tevékenység ennek ellenére nem versenyképes, és csupán a „cél tudatos irányítás, szakszerű vezetés és modern munkás gépek által” válik olyan stratégiai eszközzé, amely esetleg képes lesz megfékezni a székelyek kivándorlását. (*Székely Nép.* 1907. szept. 28.) A textilipar mellett Udvarhely vármegye úgy érezte, hogy még az agyagfeldolgozó háziiparát érdemes bemutatnia (székelyudvarhelyi Kő- és Agyagipari Szakiskola, korondi, küsmödi, siklódi és székelykeresztúri kiállítók). (*Székely Nép.* 1907. okt. 29)

Nem véletlen, hogy Háromszék iparkiállításán nagy számban képviseltette magát a háromszéki háziipar is. A szervezők didaktikai célból két munkában lévő szővőszéket állítottak egymás mellé: a hagyományos osztovatán egy fotosmartonosi szővőasszony dolgozott, míg a modernebb, gyorsabb és egyenletesebb szővést biztosító gépen az Első Székely Szővőgyár egyik munkása készítette a gyapotszöttéseket. (*Székely Nép.* 1907. okt. 19) A szervezők több olyan mesterségre is felhívták a figyelmet, amely nem tartozott a népművészet kategóriájába, de amelyet háziipari keretek között Háromszék falvaiban nagy profizmussal készítettek. Például jelentős teret szántak a kádártermékeknek, amelyeknek már ekkor jelen-

tős hírneve alakult ki elsősorban a haralyi mestereknek köszönhetően,¹⁸ de mellettük uzoni és kovásznai kádárok is kiállították portékáikat. Bár nyilvánvaló volt, hogy az ipari termelés kereteibe nem fejleszhető tovább, mégis fontos szerepet szántak ebben a kiállításban is a fotosmartonosi faviállknak, jármoknak, fagereblyéknek, valamint az oltszemi csépek, felezőseprűk, szórólapatok gyártóinak. Az 1907-es esztendőben épp bukás szélén állott a bükszádi üvegyár,¹⁹ de a krasznai üveghuta termékeinek széles skáláját mutatta be egy ügyvéd, ezzel is jelezve, hogy fejlesztésre méltó a híres háromszéki üvegyártás is. A minisztérium fejlesztési stratégiájában oly fontos szerepet játszó vesszőfonást ekkor a sepsiszentgyörgyi kosárfonó iskola, a gidófalvi tanító és a keresztvári gazdasági ismétlő iskola mutatta be. Jelentős szerepet szántak a kiállítás tervezői a bodoki, uzoni, sepsiszentgyörgyi, málnási és kovásznai tégl- és cserépgyártásnak is. (*Székely Nép.* 1907. okt. 24.) A fazekasságot Háromszékről csupán a kézdivásárhelyi Szász Bálint és a bodoki Henter Lajos képviselte, de a régi háromszéki agyagipar gyönyörű termékei Daday Vilmos és Bodor Tivadar gyűjteményei révén megismerhetővé váltak. Árapatak, Hídvég, Kálnok és Bodola lakosai – akárcsak 1905-ben – ezen a kiállításon is csoportosan jelentek meg gyönyörű szőtteseikkel és varrottasaikkal. A berekiek a híres berecki csergét próbálták újult erővel a köztudatba vinni, Kovászna és Sepsiszentgyörgy a gyapjúsőttésekkel, halina- és darócposztóval dicsekedett. Az erdőipar keretében elsősorban a kovásznai, papolci fadobozok, a körösi szíták kaptak nagyobb szerepet. (*Székely Nép.* 1907. okt. 26.)

¹⁸ A haralyi kádárookra a Marosvásárhelyi Kereskedelmi- és Iparkamara is figyelt, mivel nagy létszámú és jelentős szaktudású iparos csoportnak tartották őket. A kiállítás is rá akarta terelni a figyelmet e háziiparosok ügyére: 1901 és 1903 között több beadványban kérték, hogy a kereskedelmi minisztérium oldja meg problémájukat: eltiltották őket a hetivásárok látogatásától, hatalmas adókkal terhelték őket, így mesterségük folytatására egyre kevesebb az esélyük. Lásd *A marosvásárhelyi Kereskedelmi- és Iparkamara 1901. márc. 30-i ülésének jegyzőkönyve*, 1901/2. szám, 63., 1902. nov. 29-i ülésének jegyzőkönyve, 1902/3. szám, 156; 1903. ápr. 25-i ülés jegyzőkönyve, 1903/2. szám, 43.

¹⁹ A bükszádi híres hutát a Mikes-örökösök 1902-ben bezárták, 1903-ban Babka és Krecsil vette kezelésbe, de a kérvényezett vasúti kedvezményeket és adómentességet nem hagyta jóvá a kereskedelmi minisztérium. Lásd *A marosvásárhelyi Kereskedelmi- és Iparkamara 1903. dec. 15-i ülésének jegyzőkönyve*. 1903/5. szám, 141. A cég az 1904. ápr. 27-i ülésen jegyeztette be a hivatalos cégtörést. 1904/2. szám, 65. A szünetelő gyárról csupán 1908-ból van újabb információnk, mikor az már Sovánka István híres üvegművész szakmai irányítása alatt állott. 1908. dec. 28-i ülés jegyzőkönyve, 1908/5. szám, 136.

Az 1907-es székely kiállítás – amint látható a beszámolókból – átfogó képet próbált nyújtani Székelyföld iparáról. Újból kiemelt szerep jutott annak, hogy tudományos alaposággal mutassák be a legfontosabb háziipari és kisipari ágazatokat. A sajtóban sorozatban közölt kiállítási katalógus úgy mutatja, hogy távol maradt a kiállításról a híres bőripar. Valószínű, ez azzal magyarázható, hogy a korábbi kiállítás után hatalmas állami megrendelésekkel nagyobb léptéket vett ennek az iparágaknak a felsegítése.

A kiállításnak a valódi „székelyi” varázsolásában ismét jelentős szerep hárult a Székely Nemzeti Múzeumra, a nívós szakmai gyűjtemény ismét „az egész Székelyföldre kiterjedő, tisztán néprajzi kollekciónál állított össze, a mely nagy érdeklődést keltett.” (*Budapesti Hírlap*. 1907. okt. 1.)

Összegzés

Az iparkiallításokat már első megjelenési formáiktól fogva az ipar motorjaiként, a műszaki fejlődés tükröként tartja számon a szakirodalom. Bár úgy tartják, hogy a szűkebb első szemléltől kezdődően végig nyomon lehet követni bennük az általános tárlattá fejlődés nyomvonalát (Vámos É. 1983: 365–369), mindvégig a helyi jellegzetességek kidomborítása is fontos feladatuk volt. Ezt leginkább a népművészet és háziipar bemutatásával érték el. A háziipar támogatása és fejlett iparrá való hosszú távú átalakítási kísérlete olyan szociális stratégia volt, amelynek a fejlett nyugati országokban is komoly hagyománya volt (lásd Keller K. 1998: 189).²⁰ Mindez a honi ipar pártolását célzó, jellegzetesen magyar védegyeleti mozgalommal és a 19–20. század fordulóján elterjedő Tulipán mozgalommal párosulva, a századelőn „hazafias mozgalommá” alakult (párhuzamait lásd Keszeg V. 2014: 188–189).

A századforduló makropolitikai vonulatában kiemelten fontosak voltak e kis régiók háziipari szemléi, mivel segítették a politikusokat az iparpolitika regionális fejlesztési irányvonalainak kidolgozásában. A néprajztudomány szempontjából pedig azért voltak kiemelkedő szerepűek, mivel

²⁰ Keller szemléletes példákkal mutatja be, hogy már az 1560-as években a Cseh-Szász-Érchegységben támogatták a csipkeverést, hogy a bányaiipar csődje esetén is maradjon kereseti forrás a helybeliek kezében. Hosszú távon ezt a csipkeipart gépesítéssel fejlesztették tovább.

hozzájárultak a vidéki háziipar és népművészet kutatásához és mindennek a magaskultúra keretébe való beemeléséhez. Nem véletlen tehát, ha e háziipari szemlék jó alkalmak voltak a múzeumok gyarapítási stratégiáinak kidolgozásához is.

A Székely Kiállítások háziipari ágának megszervezésében olyan néprajzosok vettek részt, akik később közreműködtek a vidék néprajzi monográfiájának megírásában (Balázs M. 1942), vagy akik az első erdélyi és magyarországi néprajzi múzeumok megszületésénél is bábáskodtak (Herrmann A. 1894 és 1897). A Székely Kiállítások háziipari szekciójának egyik főszervezője, László Ferenc nem pusztán a Székely Nemzeti Múzeumot gyarapította a kiállításon bemutatott tárgyakból, de ő maga irányította a Székelyföld népművészetét leíró Malonyay Dezsőt is, hogy milyen gyűjteményeket kellene megnéznie és milyen tárgytipusokat kellene leírnia.²¹

A két sepsiszentgyörgyi Székely Kiállításról alapos leírás, fotódokumentáció készült, így a szervezők tudatosan hozzájárultak e háziipari szemle eredményeinek szakszerű archiválásához. A nagyléptékű mediatisálás, az Iparkamara, Székely Kirendeltség és a Földművelésügyi Minisztérium bevonása a munkálatokba ahhoz is hozzájárult, hogy elinduljon a székelyföldi háziipar nagyobb léptékű revitalizálása és tudatos szakmai befolyásolása háziipari mozgalmak, tanfolyamok szervezése, a háziipari termékek tudatos felvásárlása által. Ez a folyamat tette lehetővé azt, hogy a háziipar a közelmúltig fennmaradjon, napjainkig megismerhetővé váljon Székelyföld községeiben.

²¹ A Malonyay népművészeti munkájának II. kötetében sok kép a Székely Nemzeti Múzeum gyűjteményéből származik, ezt Malonyay nem mindig jelezte. A Malonyay-munka múzeumi könyvtári példányába Roediger Lajos múzeumőr bejegyezte, milyen sok helyre vezették el dr. László Ferencsel együtt Malonyayt, és felhívóként tartotta Malonyay azon módszerét, hogy az általuk mutatott gyűjteményekről, tárgyakról úgy nyilatkozik, mintha azt ő maga „lelte” volna a terepen.

Szakirodalom

BALASSA Iván

1968 Jankó János, az etnográfus. *Ethnographia* LXXIX.(3) 317–330.

BALATON Petra

2004 *A Székely Akció története. I. Források. I/1. Munkaprogram és ki-
rendeltségi jelentések.* Cartofil, Budapest

BALÁZS Márton

1942 *Adatok Háromszék vármegye néprajzához.* Jókai Nyomda, Sepsiszentgyörgy

DEÁK Lajos

1879 A székely szotyor. In: Buzogány Áron (szerk.): *A Székely Mivelődési és Közgazdasági Egyesület harmadik évkönyve 1878-ra.* M. Kir. Egyetemi Könyvnyomda, Budapest, 127–130.

DEMETER Éva

2006 Adalékok az árapataki varrottas történetéhez. In: *Acta (Siculica) 2006/3.* T3 Kiadó, Sepsiszentgyörgy, 35–42.

2007 Adalékok az árapataki varrottas történetéhez 2. In: *Acta Siculica 2007.* Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy, 623–632.

DEMETER Lajos – KISGYÖRGY Tamás

2011 Életem, Háromszék. Boldog békeidők. Emlékképek a XIX–XX. századból az 1848–49-es szabadságharctól Szarajevóig. Charta Könyvkiadó, Sepsiszentgyörgy

FELHÍVÁS

1907 *Felhívás és tájékoztató a Sepsiszentgyörgyön 1907. év szeptember hó 29, 30 és október 1, 2-án tartandó Székely Kiállításra.* Jókai Nyomda Részvénytársulat Könyvnyomdájá, Sepsiszentgyörgy

GAZDA Klára

1978 A néprajzos muzeológus. In: László Ferenc: *Táj és tudomány. Válogatott írások.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 64–74.

HERRMANN Antal

1894 Néprajzi kataszter. *Erdély III.* (11) 368–392.

H(ERRMANN) A(ntlal)

1897 Az EKE a néprajzért. *Erdély VI.* (11–12) 149–150.

JELENTÉS

1906 *Jelentés a Székely Nemzeti Múzeum 1905. évi állapotáról.* Jókai Nyomda RT, Sepsiszentgyörgy

KELLER, Katrin

1998 Der vorzüglichste Nahrungszweig des weiblichen Geschlechts: Spitzenklöppeln im Sächsischen Erzgebirge als textiles Exportgewerbe. In: Reith Reinhard (szerk.): *Praxis der Arbeit: Probleme und Perspektiven der handwerksgeschichtlichen Forschung*. Campus-Verlag, Frankfurt am Main–New York, 187–215.

KESZEG Vilmos

2014 A lokális-regionális gazdálkodás rekontextualizálása: az 1906-os tordai ipar- és gazdasági kiállítás. In: Keszeg Vilmos – Szász István Szilárd – Zsigmond Júlia (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 22. Néprajzi intézmények, kutatások, életpályák*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 185–246.

KÓSA László

2001 *A magyar néprajz tudománytörténete*. Osiris Kiadó, Budapest

KOZMA Ferencz

2008 *A Székelyföld közigazdasági és közművelődési állapota*. (Az 1879-es első kiadás reprintje). Székely Nemzeti Múzeum–Státus Kiadó, Sepsiszentgyörgy–Csíkszereda

KŐVÁRY László

1847 *Erdélyország statistikája*. Tilsch János, Kolozsvár

MALONYAY Dezső

1909 *A magyar nép művészete II. A székelyföldi, a csángó és a torockói magyar nép művészete*. Franklin Társulat, Budapest

MOLNÁR István, Dr. – MOLNÁR Kálmán

1971 *Sóvidéki keresztesemesek*. Művelődés- és Művészetügyi Bizottság Népi Alkotások Háza, Hargita Megye kiadása, Csíkszereda

MOLNÁR Miklós

1957 *Az iparfejlesztés kérdése Erdélyben 1848 előtt*. Tudományos Könyvkiadó, Bukarest

OLOSZ Katalin

2003 *Egy kiállítás emlékképei*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár

SZABÓ Magdolna, N.

2008 Adatok a hazai háziipar reprezentációjához az országos és a világitállításokon. In: *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Néprajzi tanulmányok – Studia Ethnographica 6*. Móra Ferenc Múzeum, Szeged, 309–329.

SZŐCSNÉ GAZDA Enikő

2013 1880–1945 közti adatok az egyházak, nőszövetségek székelyföldi népművészet-irányító tevékenységéhez. In: Ilyés Sándor – Jakab Albert Zsolt (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 21. Kulturális gyakorlat és reprezentáció*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 201–216.

2014 *Székelyföld népművészeti kutatásának története és eredményei (1736–1945)*. Kézirat. Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János kutatási ösztöndíjpályázata.

2015 Székelyföldi népművészeti magángyűjtemények a 19. század végén és a 20. század elején. In: Jakab Albert Zsolt – Kinda István (szerk.): *Aranykapu. Tanulmányok Pozsony Ferenc tiszteletére*. Kriza János Néprajzi Társaság–Szabadtéri Néprajzi Múzeum–Székely Nemzeti Múzeum, Kolozsvár, 199–208.

TÉGLÁSI ERCSEI József

1973 Utazások Torda vármegyében. In: Egyed Ákos (szerk.): *Az utazás dívatja. Útleírások, úti jegyzetek az 1848 előtti Erdélyből*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 29–54.

TIVAI NAGY Imre

1996 *Emlékezés régi csíkiakról*. Pallas-Akadémia Kiadó, Csíkszereda XXX

1901 Székelyföldi iparkiallítás Marosvásárhelyt. In: *Székely Egyesületi Képes Naptár és Évkönyv az 1901-ik közönséges évre*. Franklin Társulat, Budapest, 118–133.

VÁMOS Éva

1983 Iparkiallítások mint a műszaki fejlődés tükrői és motorjai Magyarországon 1842–1885. In: Erdei Gyöngyi – Nagy Balázs (szerk.): *Változatok a történelemre. Tanulmányok Székely György tiszteletére*. (Monumenta Historica Budapestiensia, 14.) Budapesti Történeti Múzeum–ELTE BTK Középkori és Kora Újkori Egyetemes Történeti Tanszék, Budapest, 365–372.

Képek

1. Az 1905-ös Székely Kiállítás általános képe. Székely Nemzeti Múzeum fototékája, F. 133-as jelzet. Fotó: Gere István

2. Pototzky Sebestyén sepsiszentgyörgyi kosárfonó és Horváth Gergely sepsiszentgyörgyi asztalos az 1905-ös Székely Kiállításon. Székely Nemzeti Múzeum fototékája, Neg-16-6-os jelzet. Fotó: Gere István

3. Torockói, marosmagyarói varrottasok, tordai, korondi agyagipar és maroszéki gyékénykötés az 1905-ös Székely Kiállításon. Székely Nemzeti Múzeum fototékája, F. 129-es jelzet. Fotó: Gere István

4. Sepsiszentgyörgyi szűrszabók, árapataki varrottasok, hidvégi szóttesek és hímzések az 1905-ös Székely Kiállításon. Székely Nemzeti Múzeum fototékája, Neg-2-04-es jelzet. Fotó: Gere István

5. A sepsiszentgyörgyi Nőipariskola és Szövészeti Tanműhely kiállítása az 1905-ös Székely Kiállításon. Székely Nemzeti Múzeum fototékája, F. 135-ös jelzet. Fotó: Gere István

6. A Székely Nemzeti Múzeum kiállítása az 1905-ös Székely Kiállításon. Székely Nemzeti Múzeum fototékája, F. 136-os jelzet. Fotó: Gere István

7. Az 1907-es Székely Kiállítás szabadtéri része Sepsiszentgyörgy belvárosában. Székely Nemzeti Múzeum fototékája, F. 139-es jelzet. Fotó: Bartisek Antal

8. Barcasági szász szobabelső az 1907-es Székely Kiállításon.
Székely Nemzeti Múzeum fototékája, Neg-16-2-es jelzet.
Fotó: Bartisek Antal

9. Hétfalusi csángó szobabelső az 1907-es Székely Kiállításon.
Székely Nemzeti Múzeum fototékája, F. 496-os jelzet.
Fotó: Bartisek Antal

10. Csík vármegye kollektív kiállítása Kállay Ubulné székelly varrottas gyűjteményével az 1907-es Székely Kiállításon. Székely Nemzeti Múzeum fototékája, Neg-16-3-as jelzet. Fotó: Bartisek Antal

11. Kásás Barnabás csíkmadarasi fazekas bemutatója az 1907-es Székely Kiállításon. Székely Nemzeti Múzeum fototékája, F. 690-es jelzet. Fotó: Bartisek Antal

12. Udvarhelyszék textilparának bemutatása az 1907-es Székely Kiállításon. Székely Nemzeti Múzeum fototékája, Neg-16-4-es jelzet. Fotó: Bartisek Antal

13. Háromszéki szövőő munka közben az 1907-es Székely Kiállításon. Székely Nemzeti Múzeum fototékája, F. 134-es jelzet. Fotó: Bartisek Antal

Expozițiile Secuiești și precedentele lor

La sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea cadrul științific al cercetărilor etnografice maghiare a început să se lărgească, prin studierea sistematică a artei populare și a industriei casnice. În prima fază a acestor cercetări un rol deosebit de important au avut lucrările de organizare a expozițiilor industriale, deoarece în rândul acestora s-a realizat o imagine generală asupra industriei casnice și a artei populare, și a început conscripția, documentarea și arhivarea celor mai importante meserii. În rândul expozițiilor industriale din Sfântu Gheorghe, Expozițiile Secuiești au fost cele mai reușite din acest punct de vedere. Dintre cele trei Expoziții Secuiești, lucrarea prezintă pe cele organizate în anul 1905 și 1907, și analizează care au fost principalele meserii populare și cele mai renumite centre de industrie casnică din Secuime reprezentate în acest cadru.

The Szekler Exhibitions and their Antecedents

At the end of the 19th century and the beginning of the 20th the scientific frames of Hungarian ethnographic research started to widen by the systematic analysis of folk art and cottage industry. In the first phase of these researches an outstanding role was given to the organization of industrial exhibitions, as through these events one could get an overall image of cottage industry and folk art, and also the description, documentation and archiving of the most important crafts had started. Concerning the industrial exhibitions from Sfântu Gheorghe, the Szekler Exhibitions had been the most successful from this point of view. From the three Szekler Exhibitions the present paper deals with the ones organized in 1905 and 1907, and analyses which were the major folk crafts and the most renowned centres of Szekler cottage industry represented within these frames.